

Зоран Калев

(Асистент в Богословския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“)

ЕВРЕЙСКИЯТ ТЕРМИН „ЗЛО“ (RA) КАТО ДЕФИНИЦИЯ ЗА ГРЯХ СПОРЕД КУМРАНСКАТА СЕКТА

The author is a doctoral candidate in the Department of Biblical Theology at the Faculty of Theology of Sofia University. E-mail: zkalev@theo.uni-sofia.bg; <https://orcid.org/0000-0003-2763-7637>.

Abstract: Zoran Kalev,

The Hebrew Term “Evil” (ra) as a Definition of Sin According to The Qumran Sect.

The present research is dedicated to a sectarian text from Qumran titled “Thanksgiving Hymns” (1QH) and, an exegesis on selected parts of it. The aim is to outline the reasons why the material of the Qumran sect includes interpretations of Biblical themes, connected with the Hebrew term ‘evil’ (ra) in the sense of the act of sinning.

Keywords: *Qumran, Biblical Studies, Biblical Hebrew, Old Testament, Philologia Sacra, Hebrew Studies, Biblical Translations*

Увод – обект, предмет, цел, основни термини, обхват

Обект на проучване в настоящата статия е сектариански текст от Кумран, озаглавен „Благодарствени химни“ (1QH), а предмет – терминът „зло“ (ra) като дефиниция за грях в кумранската секта. Целта е да бъдат изложени причините, поради които материалите на сектата от Кумран включват тълкувания на библейски теми, свързвани с термина „зло“ в смисъл на акта на съгрешаване. За нуждите на конкретната разработка, религиозното движение, чието литературно наследство е представено в Кумранските свитъци най-безпристрастно може да бъде определено чрез понятието за секта. Текстове съдържащи, частни тълкувателни становища на разклонилата се група с база в Кумран се наричат „сектариански“, така че да се прави разлика между

тях и други свитъци. които изразяват възгледи, общи за юдеите¹. Обхватът на историята на изследванията включва както разработки на водещи чуждестранни учени в областта на изследване на ръкописите от Кумран като: Е. Лаперузас, L. Schiffman, J. Кампен и др., така също и разработките на български библеисти като Б. Пиперов и Е. Трайчев.

Терминът „зло“ (ra) като дефиниция за грях в кумранската секта – някои основни хипотези

Българските изследвания върху обстановката, определяща самоличността на авторите от Кумран, насочват към някои специфични теми. На първо място, може да се посочи мнението на Б. Пиперов за исторически предпоставки за развитие на „есеизъм“. Вярването в тълкувател на Мойсеевия закон от „последните дни“ е основно, но зависи от правилно разбиране за състоянието на култа от епохата на Втория храм през 2- 1 в. пр. Хр.² Името „кумрански есеи“, с което Б. Пиперов се съгласява при класифициране на сектата, не се открива в записаното от членовете ѝ, те не го ползват за да разграничават самите себе си и успява да представи как тя е възникнала³. Важният коментар в жанра „peshar“ на Книгата на пророк Авакум разказва за конфликт относно ортодоксалността. Нечестив регигиозен водач е довел дадени хора до прегрешение и поради това е намразен. Богословието в групата, която се самоидентифицира в този „peshar“ е подчинено на следната позиция на тайнственост в получаване на правилните средства за тълкуване на преподаното Старозаветно учение– продължителното Божествено откровение не е достъпно до всички⁴.

¹ Лаперузас, Е. М. *Ръкописите от Мъртво море*, София: Одри 2000 [Laperuzas E. M. *The Dead Sea Scrolls*, 2000], с. 24.

² Пиперов, Б. „Из Кумранските ръкописи: Разлики в древните сведения за есеите в Кумранските текстове. За учителя на справедливостта и двамата мессии“, *Духовна култура* (по-нататък със съкр. ДК) 3 (1975) [Piperov, B. „The Qumran Scrolls: Differences in ancient testimonies for the Essenes in the Qumran texts. Concerning the Teacher of Righteousness and the two Messiahs“. *Duhovna Cultura* 3 (1975)], с. 8–17.

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.* За техниката на тълкуване чрез *peshar* и теорията за Садокитска/садукейска свещеническа литература, виж също Шиваров, Н. *Херменевтика на Стария Завет*, София, 2009 [Shivarov, N. *Hermeneutics of The Old testament*, Sofia: NBU Press, 2009], 290-293.

Е.Трайчев разглежда хипотезата за съществуване на Садукейска група в Кумран. Критичният подход за разбиране на една характерна сектарианска идея за достъпа до познание може да засвидетелства садукейския ѝ произход. Е. Трайчев разглежда онзи елемент от текстове на „кумранците“ (както той да ги нарича), който представлява очакване на месия от рода на Аарон⁵. Според автора, едно „по-широко движение за връщане на първосвещеник (който да съблюдава безупречно Закона) постепенно се е развило в месианска секта“⁶. Б. Пиперов анализира „1QS Правилник на Новия съюз“ и превежда следното от него: присъединилите към движението са синове на Садок, напътствани „да стоят далеч“ (lerahoq) от всичко „лошо“ (ra)⁷. Церемониално изповядване на грехове е вложено в 1QS и в описанието му левитите „разказват“ (lesaper) за „беззаконията“ (avonot), което отговаря на темата за потвърждаване на народните задължения от Втор. 27– 29. Този правилник ясно изразява сектарианска терминология; в кол. 10-11 изповедта с песенна форма от 1 л. ед. ч. споменава „упорити отстъпници от пътя“. Предвиждането от хвалитната част на 1QS за „устен принос“ не противоречи на свещената роля на садукеите, то не е отричане на жертвите, а е подчинено на отношение към допълнителни добродетели, в които Кумранската група единодушно вярва⁸. За да се установи в какво „зло“ са обвинени отстъпниците, е необходимо да се проследи как библейският език подсигурава реторика за сектарианските текстове.

Хипотези за традиция на изповядване на извършеното „зло“ на Израил откриваме и в разработките на други учени. В анализите си на намерения в Кумран „Дамаски документ“, Р. R. Davies отбелязва, че композицията най-вероятно е съставена от секта, поддържала свещеническо богословие. Сектарианските идеи са инспирирани от пророчествата на Йезекиил поради мидраша за последствията от общона-

⁵ Трайчев, Е. „Двамата месии в Кумран“, ДК 9 (2000) [Traychev E. „The Two Messiahs at Qumran“, *Duhovna Cultura* 3 (2000)], 17-23.

⁶ *Ibid.*

⁷ Пиперов, Б. „Правилникът на Новия съюз“, *Годишник на Духовната академия*, т. 5, 1955-1956 [Piperov B. „The Rule of the New Covenant“, *Yearbook of the Ecclesiastical Academy*, vol. 5 (1955-1956)], 320-330.

⁸ *Ibid.*

ционалното зло спрямо Господа⁹. L. Schiffman изказва предложение, че „Дамаски документ“ е доказателство за два периода, съответно - на разкол в Йерусалимската богослужебна институция след идването на Хасмонеите и след това на окончателно отделяне на кумранците, поради което последните по различен начин определят какво означава „зло“¹⁰. Съгласно тълкувателния подход на сектата, изразен в „Дамаски документ“, целият Закон на Мойсей е извор, от който може да се черпи единствено със съдействието на преподавател. Обществото, отделило се от *другото* зло свещенство, прави родова идентификация със синовете на Садок от Йез. 44:10-15, които в библейската книга са отделени от съгрешилите левити. Изполването на темата за завет с каещите се израилтяни, превърнала се в литературна рамка за следпленната есхатология¹¹, придава нови смисли на термина „зло“ в мидраша на „Дамаски документ“. Договорът с влезлите в сектата е за очищение на съгрешилите преди „свършека“¹². Каква обаче е сектарианската дефиниция за необходимост от покаянна служба на „възпоменание/разказване“?

Заимстваната от Йез. 44 идея за стародавното зло на левитските свещеници се повтаря в пророчеството от Йез. 36:24-32. В него общаващият термин за пътищата на съгрешаване е прилагателното „зли/лоши“ (*reim*), домът на Израил в момент с есхатологическа важност ще се засрами и както в IQS, думата за „нечестие“ (*avon*) означава „зло“ (*ra*). Функцията на опознаване на последствието от зло във видение за връщане на Господнята слава (Йез. 43:7-11) е условие за връщане на свещенството от Вавилон¹³. Мотивът за идване на новия етап на чисто служение е поставен в речта на Мойсей за встъпване в завета във Втор. 29 - източник, който D. Frankel изследва като пока-

⁹ Davies, P. R. *The Damascus Document: An Interpretation of The Damascus Document*, Sheffield 1983, 31.

¹⁰ Schiffman, L. *Qumran and Jerusalem: Studies in the Dead Sea Scrolls and the History of Judaism*, Eerdmans Publishing 2010, 143-45.

¹¹ Tiemeyer, L. *For the Comfort of Zion: The Geographical and Theological Location of Isaiah 40-55*, Leiden 2010, 330-331.

¹² Kampen, J. "The Eschatological Temple(s) of 11QT" – In: Reeves, J. C. *Pursuing the Text: Studies in Honor of Ben Zion Wacholder on the Occasion of His Seventieth Birthday*, Sheffield 1994, 93.

¹³ Boadt, L. *Reading the Old Testament: An Introduction*, New York 1984, pp. 390.

зателен за следпленното оформяне на Петокнижието¹⁴. Теоретичната богословска традиция на Девтерономичния разказ за зло е есхатологически обоснована – книгите от раздела на Историческите, отнасяни към тази традиция заедно с Второзаконие предвиждат, че помъдряването (равносилно на покаяние) е постижимо, а откарването извън родината под чуждо управление не е крайното състояние за остатъка от народа. Внасянето на ретропсективни пасажии в Съд. 2:11–3:6 е Девтерономично и следпленно, фразата „вършеха злото пред Господа“ (*vayyaasu et-hara beenei YHWH*) сочи какво е произтекло от забранените бракове с мъже и жени от етническата палитра на Ханаан след смъртта на Иисус Навин¹⁵. С думата „зло“ се обобщава идолопоклонството въобще в пророчество за политическия срив, който ще бъдат изживян от всички съгрешили (Втор. 31:29). И. Найденов подчертава наличие на Девтерономичен език в очерка от 4 Царе 14:23–27¹⁶; в този библийски текст „злото“ е с определителен член (съотв. *ha*), аналогично на престъплението на първия самарийски цар Йеровоам, „вкарал в грях Израеля“. Възпоменанието от Втор. 29:24–27 за това как народът е бил наказан е насочено към по-сетнешните времена на усъвършенстван заветен съюз и е необходимо текстът да се сравни с термини от Йез. 43:7–10, така че да се покаже Девтерономичната структура *зло-плен-покаен обред*:

Злото разгневява Бога

...оставиха завета на Господа, Бога на отците си... и отидоха да служат на други богове и да им се покланят, на богове, които те не знаеха, и които Той не бе им отреждал: поради това се разпали гневът на Господа върху тая земя, и Той напрати върху ѝ всички клетви (на завета), написани в тая книга (на закона). (Втор. 29:24–27)

¹⁴ Frankel, D. “Why Did The Lord Do This to The Land” Deuteronomy 29:21–28,” *Historical and Textual Contexts, Hebrew Studies*, 52 (2011), 137–170.

¹⁵ За датировката на Девтерономичните книги на Стария Завет, виж Amit, Y. “The Book of Judges- Dating and Meanig.” – In: Galil G. *Homeland and Exile. Biblical and Ancient Near Eastern Studies in Honoiur of Bustenay Oded*, Leiden 2009, 297–322; Tov, E. *Hebrew Bible, Greek Bible and Qumran: Collected Essays*, Mohr Siebeck 2008, 217.

¹⁶ Найденов И. *Библийският Йона*, София: BB, 2008 [Naydenov I. *The Biblical Jonah*, Sofia: BB, 2008], 27–28.

Подновен завет след спомен за злото

...и домът Израилев не ще вече да осквернява Моето свето име, ни те, ни царете им, с блудствуването си и с трупове на царете си по техните оброчища. Те туряха прага си до Моя праг и спонците на вратите си до Моите спонци, тъй че една стена имаше между Мене и тях, и сквернях Моето свето име с гнусотиите си, които вършеха, и затова ги погубих в гнева Си. А сега те ще отдалечат от Мене своето блудствуване и трупове на своите царе, и Аз ще живея сред тях навеки. Ти, сине човешки, обади на дома Израилев за тоя храм, та да се засрамят от своите беззакония. (Йез. 43:7-10)

Терминът „гняв“ (*aph*) е еднакъв в двете текстови единици; разлики има в изреждането на престъпления, допринасящи за предизвикването на феномена на разгневяване. Споменаването на „другите богове“ е сходно на подробния материал за практиките, оприличени на „гнусотиите си“ (*toevot*) и „своите беззакония“ (*avonotehem*). Хармонизирането на двете структури на промисъла за Израил във Втор. 29:24-27 и Йез. 43:11 е възможно ако се приложи тезата на M. Weinfeld, че е по-вероятно пророческата присъда над идолопоклонството в и около храма да е била използвана за съставяне на законодателните пасажии в книгите Второзаконие – Царе. Ако обредът на прекратяване на „зло“ от откровението на Йезекиил дава шанс на следпленното свещенство да върне Божието присъствие вовеки, тогава Петокнижното напомняне от Мойсей за „гнева“ е записано по-късно и приема покаянието за фактически изпълнено¹⁷.

Макавейското семейство възприема юридическия език на определяне на „зло“ за традиционен, предхождайки в това сектарианския клон от Кумран. Актуализирането на „етап на гнева Господен“ е следвано от пазене на свещеническото правомощие макар членовете на агресивната група да не разполагат с унаследените родови благословения на Садоковия чин (срв. същ. име „стража“ от Йез. 44:8). Макавеите провъзгласяват, че са призвани да подновяват завета, данните за тях са формирани, подобно на Девтерономични наративи. В 1 Мак. 1:10-24 елинистическият културен пласт около иудейството е възприет за идолопоклонство, а реални личности от народа (по примера на цар Йеровоам от Самария) носят отговорност за национално вероотстъпление – множество са убеждавани „да правят .зло“ (τὸ πονηρόν). Писмото, обобщаващо конкретната победа над езичниците (2 Мак.

¹⁷ Weinfeld, M. *Deuteronomy and Deuteromic School*, Indiana 1992, 183.

2:7-20), съдържа формули за сигурност на заветните отношения, обещанието за прибиране на Божиите служители в чисто светилище се изпълва и гневът от активиралите се отново пророчества е отминал. Способът за структуриране на казаното е този на есхатологическото тълкуване¹⁸.

Очистването на храма в 164 г. пр. Хр. се смята за радикална стъпка във възприемането на идеята за предопределеност на народната история¹⁹. Периодът на ограничения за служението в храмовия архитектурен комплекс, до което довеждат греховете на „изоставяне“ (azav) на заветните повеления (Втор. 29:24) оправдава и сектарианската позиция на кумранците. Те отстояват кое е благочестивото живее по Закона. Убедени са, че преставляват алтернативния Израил, решават да наложат символично изселване от земята и ритуално „да се засрамват“ от „злите“ сърдечни прищевки на закононарушителите. Тук е необходимо да се поясни, че употребата на концепция за „упоритостта“ (*šerivot*) от Втор. 29:19 в 1QS се обуславя от спиритуализъм. Намирането на основание на злото в „помислите на сърцето“ в сектарианското систематическо изложение от 1QS за противоречащи си духове на светлината и на тъмнината, внедрени в състава на човешката природа, няма библейски съответствия²⁰. Протопр. Н. Шиваров упоменава, че Кумранската антропологична „система на двата духа“ е монистична: определянето на нечистите сили се дължи на късен тълкувателен похват. Демоничното не може да възпрепятства Господ, когато се въздава наказание за зло²¹. R. Elor е на мнение, че раздвояване на садукейския елит според халахически съображения

¹⁸ Baker E.W. *The Eschatological role of the Jerusalem Temple: An Examination of the Jewish Writings Dating from 586 BCE to 70 CE*, Hamburg 2015, 262-263. За контекста на събитията от II в. пр. Хр. виж също Трайчев, Е. *История на епохата на Новия завет*. УИ Св. Климент Охридски [Traychev I. *History of the New Testament Period*, Sofia: Univ. Press 2012], 190-205.

¹⁹ Peterson, B. "Ezekiel's Rhetoric: Ancient Near Eastern Building Protocol and Shame and Honor as the Key in Identifying The Builder of the Eschatological Temple", *JETS* 56/4 (2013), 707-731.

²⁰ Срв. Пиперов, Б. *Правилникът на Новия съюз...* [Piperov, B. *The Rules of the New Covenant*], с. 324.

²¹ Шиваров, Н. „Спомен– предание– традиция– човешки отговори на Божия призив“. *Богословска мисъл* 1 (2009) [Shivarov N. "Memory-tradition-human responses to the divine calling," *Bogoslovska Missal* 1 (2009)], 5–36.

е имало още преди века на Макавеите. Онези, обединени в четенето на мистически книги с правила за слънчев календар, са се развили паралелно и след това, сами са си наложили изгнание в Кумран²². За сравнение, ръкописът 4Q325 посветен на информация за „стражеви смени“ (*mišmarot*) на садукееите е във връзка със свещеническия закон против нарушаване на „отредените времена“ (*qatzehem*) от правилника 1QS²³.

Терминът „зло“ (ra) в текста на 1QH

Поглед към източника „1QH Благодарствени химни“ ще изяви полемичен контекст на изказванията за „зло“. Произведението „1QH Благодарствени химни“ (евр. *Hodayot*) е колекция от специфичните метафизични вярвания на Кумранските заветници. А. Маринова превежда части от ръкописа в търсене на изрази с антропологичното понятие за „сърце“, които описват човешката природа и чувственост; разделението спрямо „мъже на заблудата“ се диктува от вярата, че сектарианският слушател на изказаното е поощряван да бъде съответстващ на „желанието“ на Твореца Му²⁴. „Химните“ са с ритуална насока – налице е фигурата на водача на богослужението, посветен да възпоменава и да благодари: той е литургист, който е свидетел за Божественото законодателство за време, отредено за припомняне на заветните милости към Израил²⁵. Представата за особени злодеяния на идеологическите врагове е пророческа²⁶, вдъхновена от значението на термина за периодизация *qetz* (срв. Йез. 21:34). Ето терминологично

²² Eilior, R. *The Three Temples: On The Emergence of Jewish Mysticism*, Oregon 2004, 85-86.

²³ За предназначението на текста за стражевите смени (4Q435) виж Chilton, B. *A Comparative Handbook to the Gospels of Matthew and Luke: Comparisons with Pseudepigrapha, the Qumran Schrolls [i.e. Scrolls], and Rabbinic Literature*, Leiden 2010, 68. Повече за думата „времена“ в ръкописа-правилник 1QS виж Пиперов, Б. *Правилникът на Новия Съюз...* [Piperov, B. *The Rule of the New Covenant*], с. 322; Charlesworth, J. H. *The Dead Sea Scrolls: Rule of The Community*. Photographic Multi-Language Edition, New York, 1996, 28-30.

²⁴ Маринова. А. *Сърцето в Стария Завет*. София: ББ 2013 [Marinova A. *The Heart in The Old Testament*, Sofia: BB 2013], 110, 180, 232.

²⁵ VanderKam, J. *An Introduction to Early Judaism*, Michigan 2001, 157; Nitzan B. *Qumran Prayer and Religious Poetry*, Leiden 1994, pp. 57-58.

²⁶ Jassen, A. *Mediating the Divine: Prophecy and Revelation in the Dead Sea Scrolls and Second Temple Judaism*, Leiden 2007, 75.

гията от избрани колони²⁷ на текста от 1QH:

Кол. V.

разкрил Си делата на зло (galitah maasei ra)

Кол. VI.

*ревнувах срещу всички вършители на беззаконие (qaniti et kal poel reša)
всички, които Те познават не променят Твоите думи (kol yodeekha lo
yišanu devarekha)*

Кол. VII.

*и нечестивците Ти създаде за време на свършека на Твоя яростен гняв
(verešaim baratah leqetz haronekha)*

Кол. IX.

*подсилيل Си духа човечески пред лицето на пораза (hazaqetah ruach enoš
lipenei negah)
очистил Си от голямо нечестие (taharetah merov avon)*

Констатира се, че в кол. V и IX на 1QH, думата „нечестие“ (יָחַס) от Йез. 43:10; 44:12 се равнява на „дела на зло“ (*maasei raah*). Какви са обаче причините да се декларира за „разкриване“ на злите дела? Предопределението в унищожаването на „злото“ по Божия воля е описано в кол. VII като „време на свършека на Твоя яростен гняв“ (*qetz haronekha*). В други извори като „4Q413-18 Вразумление“ грехове са обяснени като „зло“ (*ra*) и „гнусотия“ (*toevah*) и човек няма как да се опази от тях, освен ако не е усвоил знание за доброто²⁸. Тази богооткровена мистична традиция е отъждествена в ангелологичния несектариански текст 4Q227-28 със закони за празнични времена²⁹. Категоризирани като „вършители на беззаконие“ (*poel rešah*) и „нечестивци“ (*rešaim*) от кол. VI и VII променят именно календарните норми на Закона, а съгрешението им съвпада с онова от тревожното пророчество в Дан.7:25. Подсилването на духа (кол. IX) отразява спиритуализъм при богословските размисли за апокалиптичния период

²⁷ Преводът е авторски и следва реконструкцията на „Благодарствените химни“ от критичното издание на текста, съотв. Martinez, F. G. *The Dead Sea Scrolls Study Edition*. Vol. 1, Leiden 1997, 146-162.

²⁸ Martinez, F. *Op. cit.*, 163.

²⁹ Виж Talmon, S. „What's in a Calendar“. *Calendar Conformity and Calendar Controversy in Ancient Judaism: The Case of the Community of the Renewed Covenant.* – In: Charlesworth J. H. *The Bible and The Dead Sea Scrolls*. Vol. 12: *The Dead Sea Scrolls and the Qumran Community*, Baylor Press 2006, 40.

на „свършека“ (*qetz*). Препятствията, през които е преминал „ревнивият“ говорител в 1QH са изтълкувани с неканоничния език от 1QS – зъл дух е виновен за появата на нечестивите и ритуалните възпоменания са с цел блокиране на неговото действие³⁰.

Съотнесената към устройството на човешкия дух дума „пораза“ (*negah*) е с метафизично значение. В демонологическите пасажии на песента от 1QS се изповядва, че „поразата“ уврежда съзнанието до ниво на волно (физическо) нарушение на завета³¹. Обвързването на този болестен ефект със зли духове се потвърждава от останалите посочвания на концепцията за *negah* в 1QH. Дуалистичното разбиране за изпращане на осъждане чрез „поразяващи“ сили е следствие от сектарианското дефиниране на разпалването на гнева. Наративът от Петокнижието за поразяване на народа след идолопоклонство (Чис. 25:1-8) включва термина „яростният гняв на Господа“, но „напастта“ не е изразена като *negah* и е само проявление на наказанието (не е онова, от което престъпленията са причинени и идеята за нея не е персонификация, подчинена на системата за обяснение на духовете от 1QS). Духовното „подсилване“ от кол. IX може да се контекстуализира от дългата (неканонична) версия на Евангелието според Марк: в този текст, Иисус Христос открива детайли за настъпващите изкушения за извършване на зло. В тази версия, състоянието в което се намират Христовите апостоли е породено от властта на демоните, ограничени в период на беззаконие³², близък до смисъла на „времето на свършека“ (*qetz*) от 1QH.

Заклучение

От направените в изследването анализи, може да се изведе заключение, че употребата на еврейския термин за „зло“ (*ra*) в .Химни-

³⁰ За вярването в зли духове виж Mansour, M. *The Thanksgiving Hymns*, Leiden 1961, 40-44, 53-56.

³¹ Weissenrieder, A. *Images of Illness in The Gospel of Luke: Insights of Ancient Medical Texts*, Mohr Siebeck 2003, 156-158.

³² Kelhoffer, J. A. *Miracle and Mission: The Authentication of Missionaries and Their Message in The Longer Ending of Mark*, Mohr Siebeck 2000, 2-4; Wasserman, T. "The Strange Case of the Missing Adulteress". *The Pericope of The Adulteress in Contemporary Research*. – In: Knust, J. *To Cast the First Stone: The Transmission of a Gospel Story*, Princeton 2020, 53-54.

те 1QH се среща при сектариански тълкувания. Тези тълкувания са аналогични по структура с Девтерономичното богословско направление. Библейските разкази за последствията от „злото“ са останали като постоянно повтарящи се в юдейската религия преди появата на християните. Апокалиптичното събрание в Кумран е вярвало, че каноничните материали в законите на Мойсей и Пророческите книги (чрез които са оценявани свещеническите кризи по време на идолопоклонничеството на Израил) са криели мистически смисъл и че те (самите сектариански участници) са надарени с „изявеното“ от Бога умение за разбиране на халахически стандарти. Такова отъждествяване с ролята на свещеници, изкупващи народните грехове, ги превръща в полу-пророци в сектарианските им химни (срв. глагола „разкривам“ от кол. V и казаното в Книга Плач Йеремиев 2:14, съотв. „не разкриваха твоето беззаконие“). Есхатологическото представяне на „делата на зло“ (*maasei raah*) е ритуализирано в 1QH и е своеобразен „пърформанс арт“. Изповедта на кумранския литургист от ръкописа 1QH е пред онези, отказали спогодба със своите сънародници, тъй като последните са „нечестивци“ (*rešaim*), непокаяли се за извършеното „зло“, описано като „нечестие/беззаконие“ (*avon*).

Библиография

Amit, Y. "The Book of Judges- Dating and Meanig." – In: Galil G. Homeland and Exile. Biblical and Ancient Near Eastern Studies in Honoiur of Bustenay Oded, Leiden 2009, 297-322.

Baker E.W. The Eschatological role of the Jerusalem Temple: An Examination of the Jewish Writings Dating from 586 BCE to 70 CE, Hamburg 2015.

Boadt, L. Reading the Old Testament: An Introduction, New York 1984.

Charlesworth, J. H. The Dead Sea Scrolls:Rule of The Community. Photographic Multi-Language Edition, New York, 1996.

Chilton, B. A Comparative Handbook to the Gospels of Matthew and Luke: Comparisons with Pseudepigrapha, the Qumran Schrolls [i.e. Scrolls], and Rabbinic Literature, Leiden 2010.

Davies, P. R. The Damascus Document: An Interpretation of The Damascus Document, Sheffield 1983.

- Elior, R. *The Three Temples: On The Emergence of Jewish Mysticism*, Oregon 2004.
- Frankel, D. "Why Did The Lord Do This to The Land" Deuteronomy 29:21-28," *Historical and Textual Contexts*, Hebrew Studies, 52 (2011), 137-170.
- Jassen, A. *Mediating the Divine: Prophecy and Revelation in the Dead Sea Scrolls and Second Temple Judaism*, Leiden 2007.
- Kampen, J. "The Eschatological Temple(s) of 11QT" – In: Reeves, J. C. *Pursuing the Text: Studies in Honor of Ben Zion Wacholder on the Ocassion of His Seventieth Birthday*, Sheffield 1994.
- Kelhoffer, J. A. *Miracle and Mission: The Authentication of Missionaries and Their Message in The Longer Ending of Mark*, Mohr Siebeck 2000.
- Лаперукас, Е. М., Ръкописите от Мъртво море, София: Одри 2000 [Laperuzas E. M. *The Dead Sea Scrolls*, 2000].
- Маринова. А. *Сърцето в Стария Завет*. София: ББ 2013 [Marinova A. *The Heart in The Old Testament*, Sofia: BB 2013].
- Mansour, M. *The Thanksgiving Hymns*, Leiden 1961.
- Martinez, F. G. *The Dead Sea Scrolls Study Edition*. Vol. 1, Leiden 1997.
- Найденев И. *Библейският Йона*, София: ББ, 2008, [Naydenov I. *The Biblical Jonah*, Sofia: BB, 2008].
- Peterson, B. "Ezekiel's Rhetoric: Ancient Near Eastern Building Protocol and Shame and Honor as the Key in Identifying The Builder of the Eschatological Temple", *JETS* 56/4 (2013), 707-731.
- Пиперов, Б. „Правилникът на Новия съюз“, *Годишник на Духовната академия*, т. 5, 1955-1956 [Piperov B. "The Rule of the New Covenant," *Yearbook of the Ecclesiastical Academy*, vol. 5 (1955-1956)], 320-330.
- Пиперов, Б. „Из Кумранските ръкописи: Разлики в древните сведения за есеите в Кумранските текстове. За учителя на справедливостта и двамата месии“, *Духовна култура (по-нататък със съкр. ДК)* 3 (1975) [Piperov, B "The Qumran Scrolls: Differences in ancient testimonies for the Essenes in the Qumran texts. Concerning the Teacher of Righteousness and the two Messiahs". *Duhovna Cultura* 3 (1975)], с. 8-17.
- Schiffman, L. *Qumran and Jerusalem: Studies in the Dead Sea Scrolls and the History of Judaism*, Eerdmans Publishing 2010.
- Talmon, S. "What's in a Calendar". *Calendar Conformity and Calendar Controversy in Ancient Judaism: The Case of the Community of the Renewed Covenant.* – In: Charlesworth J. H. *The Bible and The Dead Sea Scrolls*. Vol. 12: *The Dead Sea Scrolls and the Qumran Community*, Baylor Press 2006.
- Tiemeyer, L. *For the Comfort of Zion: The Geographical and Theological Location of Isaiah 40-55*, Leiden 2010.
- Tov, E. *Hebrew Bible, Greek Bible and Qumran: Collected Essays*, Mohr Siebeck 2008.
- Трайчев, Е. „Двамата месии в Кумран“, *ДК* 9 (2000) [Traychev E. "The Two

Messiahs at Qumran”, *Duhovna Cultura* 3 (2000)], 17-23.

Трайчев, Е. История на епохата на Новия завет. УИ Св. Климент Охридски [Traychev I. History of the New Testament Period, Sofia: Univ. Press 2012].

VanderKam, J. An Introduction to Early Judaism, Michigan 2001, 157; Nitzan B. Qumran Prayer and Religious Poetry, Leiden 1994.

Шиваров, Н. Херменевтика на Стария Завет, София, 2009 [Shivarov, N. Hermeneutics of The Old testament, Sofia: NBU Press, 2009].

Шиваров, Н. „Спомен– предание– традиция– човешки отговори на Божия призив“. Богословска мисъл 1 (2009) [Shivarov N. “Memory-tradition-human responses to the divine calling,” *Bogoslovskia Missal* 1 (2009)], 5–36.

Weinfeld, M. Deuteronomy and Deuteromic School, Indiana 1992.

Weissenrieder, A. Images of Illness in The Gospel of Luke: Insights of Ancient Medical Texts, Mohr Siebeck 2003, 156-158.

Wasserman, T. “The Strange Case of the Missing Adulteress”. The Pericope of The Adulteress in Contemporary Research.” – In: Knust, J. To Cast the First Stone: The Transmission of a Gospel Story, Princeton 2020, 53-64.